L-Evoluzzjoni Tà Partiti
Politici Fil-Gżejjer Maltin
(1880-1926)

Frendo Henry

MZS, F
P.B. 37

L-EVOLUZZJONI TA' PARTITI POLITIĊI FIL-GŻEJJER MALTIN*

(1880-1926)

(Taħdita Pubblika f'isem il-għaqda Studenti Universitarji ta' l-Istorja minn DR HENRY FRENDO, B.A., B.A.(Hons.), M.A., D.Phil.(Oxon.), fiċ-Ċentru Kulturali, Furjana: 3 ta' Frar 1977)

Dwar x'hix kienet il-politika f'Malta u Għawdex fiż-żmien meta ħarġu l-partiti politiċi fil-ħajja pubblika, bħala dawk l-organiżmi vitali li jiġbru, iwasslu u jirrappreżentaw l-ilmenti, l-inċertezzi u l-ħtiġijiet tal-poplu? Kif u għaliex oriġinaw il-partiti politiċi, taħt liema ċirkustanzi, b'liema sura, u x'għanijiet kellhom? Mill-liema fatturi jew aċċidenti jiddependi x'forma jew fażi ta' organizazzjoni politika tissaqqa, titrabba, titrawwem f'pajjiz? Jekk l-organiżazzjoni politika tiddependi, almenu sa ċertu punt, fuq l-istruttura soċjali, sa fejn nistgħu ngħidu li kemm waħda kif ukoll l-oħra jiddependu mill-ambjent u mill-interazzjoni ta' forzi materjali u spiritwali fiż-żmien?

Il-politika hi, kullimkien, dwar l-użi u l-abużi tal-poter, għaliex hemm universalità kurjuża fl-inġieba tal-bnedmin, irrispettivament mill-kulturi nazzjonali u tribali, għalkemm ftit isir qbil dwar fejn jispiċċa l-użu u jidħol l-abbuż, fi kliem ieħor dwar x'inhu użu tajjeb u użu ħazin jew inkomplet. Iċ-ċirkostanzi partikolari ta' stati u soċjetajiet f'perijodi differenti ta' żmien jikkontribwixxu attivament għall-iżvilupp ta' xejriet speċjali u distinti f'inħawi diversi, u anki b'manjieri jew metodi li jidhru, u forsi jkunu, almenu fil-wiċċ, uniċi.

"Yes, but not in Malta", kienu jgħidu l-Ingliżi, u jirrepetu warajhom il-Maltin b'ruftejhom imcarrsa, b'riferenża għall-qagħda speċjali li kellha Malta bħala kolonja-fortizza fl-imperu u li, minħabba f'hekk, niesha ma tantx setgħu jitqiesu bħala poplu, imma biss bħala l-abitanti indiġeni tal-art. Ir-romantiċiżmu diżappuntat kien jitħallat fl-istess nifs ma' patrijottiżmu insulari, forsi biex jaħrab bl-immaġinazzjoni minn dak li l-gurnal Malta kien isejjaħ "iċ-ċirku tan-nar u tal-azzar". Għajduċ bħal "Malta piccola fior del mondo" u "La piccola isola delle grandi eccezioni" kienu

*Napoloġizza bil-quddiem għall-ħafna kliem bit-Taljan li wżat f'din it-"text" (kif diġà osservawli s-sinjuri Oliver Friggieri u Edward Zammit li qrawh); dan jista jkun għaliex ili s-snin naqra dokumenti bit-Taljan jew inkella għaliex fil-Malti ħafna kliem li jittratta dwar ħsibijiet hu italjanizzat: imma r-raġuni vera x'aktarx li hi li għadni ma tgħallimtx il-Malti biżżejjed.

jirriflettu l-mentalità - anki jekk forsi mhux tant ir-rejaltà - ta' pajjiż bħala entità *sui generis* f'relazzjoni ma' pajjiżi u popli oħrajn: gżira mediterraneja, proprjetà tal-Ingilterra, tikteb il-lingwa u tħaddan ir-reliġjon tal-ġara Italja, titkellem djalett tal-Għarab Misilmin.

Biex nibdew nifhmu xi ħaġa dwar il-ħmira li minnha tintgħaġen il-politika Maltija ma nistgħux ma nħarsux lejn tensjonijiet soċjali u rivaltajiet partiġġjani f'*kuntest storiku*, vuoldiri f'kuntest li, s'issa, għadu mċajpar ħafna u jirrikjedi attenzjoni kbira u immedjata. Irridu nħarsu mhux biss lejn *il-politikanti fl-ambitu kostituzzjonali* (wara kollox, kostituzzjoni mhix biċċa karta iżda formula ħajja li tintuża u tinbidel minn min jużaha skond kif jużaha); lanqas ma rridu nqisu sempliċiment *l-ideoloġiji li jħaddnu (jew jistqarru li jħaddnu) l-partiti politiċi*. Għalkemm dawn huma fatturi indispensabbli fl-eżami ta' x'inhi l-politika, hemm ukoll fatturi oħrajn, iżjed moħbija - imma forsi iżjed rejali - li jidditerminaw x'sura tieħu l-politika Maltija. Hawnhekk nistgħu niddistingwu żewġ aspetti ta' politika li però jintrabtu ma' xulxin fil-prattika: (a) IL-POLITIKA NAZZJONALI, iġifieri l-imġieba tal-partiti fuq *il-livell amministrattiv-leġislattiv*; u (b) IL-POLITIKA PARROKKJALI, iġifieri *l-lejaltajiet u r-rivaltajiet*, ftit jew wisq emottivi jew interessati, x'aktarx personali u/jew tradizzjonali, f'naħa jew oħra f'dawk l-ibliet, subborgi, villaġġi u rħula hekk ċkejknin, marsusin u kważi-familjari bħal ma kienu f'Malta u Għawdex, u fi gżejjer oħra fil-Mediterran bi klima, temperament u ħajja "fil-beraħ" bħal tagħna. Malta kienet pajjiż fqir fejn għax ir-riżorsi kienu limitati l-kompetizzjoni għalihom kienet ħarxa; kienet ukoll gżira żgħira b'popolazzjoni kbira u qegħda tikber u ssir iżjed kumplessa, u għalhekk bi problemi soċjali u kulturali altru milli negliġibbli. Ma' dan kollu kien hemm, fi grajjietna, fattur vitali li serva, biex ingħid hekk, bħala l-qafas li minnu u fih faqqset u istituzzjonalizzat ruħha l-mobilizzazzjoni politika u l-polarizzazzjoni partiġġjana: dan kien IL-KOLONJALIŻMU INGLIŻ.

Fil-kundizzjoni soċjali li kienet fiha Malta fit-tieni nofs tas-seklu l-ieħor, wara r-Risorġiment taljan, fit-tielet ġenerazzjoni ta' Maltin influwenzati u kkundizzjonati mill-ħakma ngliża, u fi żmien l-iżvolta aggressiva u espansjonista li ħa l-imperjaliżmu ewropew, inkluż dak ingliż, is-sitwazzjoni kolonjali pproduċiet u pprovokat ċaqlieqa radikali, fuq livell politiku. L-oriġini tal-aggruppamenti partiġjani, li bdew f'din il-ħabta u komplew wara b'doži intermittenti ta' linejarità, kien jinvolvi mhux biss konflitt akut (għad li moħbi) ta' intermittenti ta' interessi fost klassijiet u settùri differenti tal-popolazzjoni, iżda wkoll kriżi ta' valuri, ta' ġibdiet, ta' direzzjoni. Il-konfrontazzjoni nistgħu nħarsu lejha, b'mod ġenerali ħafna, taħt tlett irjus: (a) MODERNIŻAZZJONI kontra TRADIZZJONI; (b) REŻISTENZA kontra ASSIMILAZZJONI; u (ċ) DOMINAZZJONI kontra AWTONOMIJA. F'sens iżjed ġenerali dawn it-tlett temi li tant ikkaratterizzaw il-ħakma kolonjali fostna nistgħu niġbruhom f'żewġ tendenzi ewlenin: waħda nsejħulha d-DINAMIKA KOLONJALI (=dominazzjoni-modernizazzjoni-assimilazzjoni), iġifieri l-esiġenzi u l-bidliet ikkawżati primarjament mill-okkupazzjoni ngliża u l-funzjoni ta' Malta bħala kolonja-fortizza fl-interess imperjali; l-oħra nistgħu nsejħulha l-MENTALITÀ PATRIJOTTIKA (=tradizzjoni-reżistenza-awtonomija), iġifieri s-sentiment pjuttost embrijoniku ta' nazzjonalità separata (forsi speċjalment fost in-nies edukati) u konsegwentement l-aspirazzjoni għal miżuri ta' libertà politika u konservazzjoni tal-"patrimonju" lokali bl-affinitajiet kollha li kien jimplika. Minn dawn iż-żewġ għejjun sbukkaw l-"imperjalisti" u n-"nazzjonalisti" ta' Malta u Għawdex. Fid-Dinamika Kolonjali l-emfażi kien fuq l-utilità, l-opportunità, il-prattiċità u l-progress materjali; fil-Mentalità Patrijottika l-emfażi kien fuq il-kollettività, cioè il-"patrija", kif murija l-iżjed fil-valuri tal-borgesija italjanizzata u anke tad-drawwiet reliġjużi popolari.

Fis-snin 70 tas-seklu l-ieħor ġara li l-gvern ingliż, li kien ilu erbgħin sena ma jagħmel inkjesta uffiċjali dwar l-affarijiet ta' Malta, inkariga tlett kummissarji ngliżi, wieħed wara l-ieħor, biex jiġu hawn u jeżaminaw l-amministrazzjoni pubblika, il-qrati, il-finanżi u l-edukazzjoni. Dawn kellhom

jagħmlu r-rakkomandazzjonijiet awtorevoli dwar dak li seta' jinbidel sabiex, fost affarijiet oħra, jekk jista jkun jitneħħa kull ħjiel ta' tariffi "protettivi" mit-tassazzjoni permezz ta' tibdila radikali fis-sistema fiskali f'konformità mal-prinċipju tal-kummerċ ħieles; biex tiġi riveduta l-ispiża pubblika u fl-istess ħin biex tikber l-effiċjenża fl-amministrazzjoni permezz ta' riformi fil-proċeduri u tnaqqis fl-infieq; u biex issir riorganiżazzjoni sħiħa fl-istituzzjonijiet edukattivi bil-għan, fuq kollox, li jitnaqqas it-tagħlin tat-Taljan u minflok jikber it-tagħlim tal-Ingliż permezz tal-istudju grammatikali tal-ilsien Malti fl-ewwel klassijiet tal-iskola. Fost dawk il-Maltin li kienu jiffavorixxu riforma fiskali f'direzzjoni progressiva kif ukoll l-intensifikazzjoni ta' edukazzjoni "ingliża" kien jispikka Sigismondo Savona (1837-1908).

Isem Savona hu marbut mal-formazzjoni ta' partiti politiċi Maltin għax dan kien, f'ċertu sens, iżjed kawżattiv fil-proċess bipartita mill-istess avversarju prinċipali tiegħu, Dr Fortunato Mizzi (1844-1905). Kien Savona li spira l-partit riformista pro-ingliż ta' bixra liberali-utilitarja u b'hekk għen biex ikkawża r-reżistenza kompatta mmexxija minn Mizzi u sħabu wara l-1880. L-ewwel indikazzjoni tal-personalità kontroversjali ta' Savona kien l-istorbju tal-15 ta' Mejju 1878, meta ġemgħa nies ġaraw xi ġebliet lejn daru bi protesta kontra xniegħat dwar proġett, li miegħu kien assoċjat hu, biex titneħħa jew titnaqqas sostanzjalment it-taxxa fuq il-qamħ u tiġi sostitwita b'taxxi oħrajn. Savona kien direttament involut ukoll fir-Reform Committee, magħruf ukoll bħala l-Permanent Petition Committee, li minnu ħareġ, ftit wara, ir-Reform Party: dan il-"pressure group" għall-bidu kellu l-iskop li jitlob għal riforma kostituzzjonali iżda dejjem fi spirtu ta' moderazzjoni u lejaltà. Kien dan il-grupp li ħa l-inizjattiva biex jorganizza l-ewwel assemblea politika kbira fl-apert, fi Pjazza Miratore, il-Furjana, nhar it-2 ta' Lulju 1879. (Għalkemm Mr. Hesketh Hanson, qassis protestant li kien gradwat u ġurnalista residenti f'Malta, kien diġà sejjaħ xi laqgħat dwar kwistjonijiet politiċi, dawn ma kienu fl-ebda okkażjoni komparabbli mal-meeting tat-2 ta' Lulju li kellu xejra nazzjonali.) Savona kien kelliem prinċipali fil-meeting, imma

fih hadu sehem prominenti wkoll nies bhal Salvatore Cachia Zammit (1831-1918), il-kunsillier li kien kiseb l-oghla ammont ta' voti fl-ahhar elezzjoni generali, u anke l-avukat Agostino Naudi, li kien minn ta' quddiem fid-dimostrazzjoni tal-15 ta' Lejju. Dan juri li ghalkemm digà kien hemm differenzi politici b'danakollu il-Mentalità Patrijottika kienet tirbah, specjalment fejn kienet tidhol il-kawża fundamentali tar-riforma kostituzzjonali. Kien fl-1880 li l-firda politika dahlet iżjed 'il gewwa u hadet sura partiggjana: dan gara mhux biss ghaliex l-1880 kienet is-sena ta' l-elezzjoni generali, lanqas tant kemm kienu sensazzjonali l-bidliet proposti mill-kummissarji nglizi, imma wkoll ghaliex f'Gunju tal-1880 Savona, sa dak iż-żmien deputat tal-poplu, qaleb mal-gvern billi accetta l-hatra ta' Direttur ta' l-Edukazzjoni u Rettur ta' l-Università. Malli libes il-libsa tal-kollaboratur benevolenti, Savona ghal darb'ohra ipprovoka eskalazzjoni fir-reazzjoni kontrih u kontra l-gvern li impjegah. Savona kien ragel bravu u kien avvanza fil-hajja bis-sahha ta' incentivi u assistenża minghand il-militar; kien anke ntbghat jistudja Londra bhala surmast reggimentali ghal sentejn u kien ilu maghruf bhala ammiratur tal-kultura ingliża u espert malti tal-lingwa u l-letterature ingliża. Malli dar mal-gvern, però, beda jitlef mir-rispett li kien igawdi qabel: żgur gibed l-ogqel stmerrija ta' parti l-kbira mill-borgesija italjanizzata. L-hekk imsejjah Partito Antiriformista beda, permezz tal-organu gurnalistiku Il Diritto di Malta taht Dr Ernesto Manara, ftit gimghat biss wara l-hatra ta' Savona u l-waqfien tal-gurnal ta' Savona, Public Opinion, li fil-pront gie sostitwit minn gurnal iehor settimanali, Malta Standard, immexxi minn inglis (George Alfred Page). Anti-imperjalista, pro-Taljan u fl-idejal, forsi anke irredentista, Il Diritto esprima filosofija nazzjonalista-liberali opposta ghal dik utilitarja-liberali tar-riformisti. Fost il-kandidati li kkontestaw l-elezzjoni tal-1880 f'isem il-Partito Antiriformista kien hemm, ghall-kostitwenza ta' Ghawdex, l-avukat Fortunato Mizzi.

Il-glieda principali, almenu fil-wicc, kienet, bla dubju, dwar l-hekk imsejha "kwistjoni tal-lingwa": kwistjoni li kienet, fil-fatt, wahda ta' interessi xejn inqas milli wahda ta'

drittijiet; u kwistjoni li kellha tidditermina jekk Malta kienitx se żżomm l-italjanità mediterraneja tagħha f'kontinwità mat-tradizzjoni edukattiva-kulturali, jew inkella jekk kienitx se tinġibed lejn l-imperu ingliż u l-pajjizi l-oħra anglo-sassoni li kienu teknoloġikament iżjed avvanzati jew almenu iżjed promettenti mill-punto di vista ta' xogħol, taħriġ u negozju. F'din il-għażla kiefra bejn il-qalb u l-but, bejn il-moħħ u ż-żaqq, kien naturali li l-biċċa l-kbira tal-Maltin edukati, u speċjalment dawk li kienu proprju jaqilgħu l-għajxien tagħhom bl-użu tat-Taljan - il-lingwa tal-qrati, tal-kleru u anke tal-kummerċ - jippreferu lill-Antiriformisti, li kienu wkoll in-nies l-iżjed kwalifikati biex jikkritikaw u jopponu lill-gvern kolonjali; mentri, għall-kuntrarju, l-biċċa l-kbira ta' dawk li kienu jiddependu għall-għajxien tagħhom mill-impiegi mat-tarzna u s-servizzi ingliżi, inklużi dawk li saru jammiraw lill-Ingilterra kulturalment, setgħu liberament jippreferu lir-Riformisti, anke għaliex dawn kienu f'posizzjoni aħjar li jagħtuhom xi ħaġa, xi benefiċċju, xi żieda, xi "promozjoni", u dan irrispettivament mill-kwistjoni lingwistika jew kostituzzjonali.

L-idea ta' Malta bħala nazzjon u potenzjalment stat awtonomu ħarġet bil-mod u evolviet minn - u permezz ta' - dan il-konflitt ta' disposizzjonijiet u orjentamenti; hekk kif evolviet l-istess lingwa maltija matul il-ġlieda twila bejn l-Ingliż u t-Taljan f'Malta, u permess tagħha; u hekk ukoll evolvew il-partiti nfushom fi proċess ta' interazzjoni tali li meta tarah f'perspettiva, u tinjora r-rettorika u l-passjoni ta' ċikku l-poplu issib li l-Maltin ma kienux u ma kellhomx għalfejn ikunu, bħala abitanti indiġeni tal-istess art maħkuma, il-bogħod minn xulxin daqskemm bdew jidhru f'għajnejn il-partitarji. Kienu, sa ċertu punt, vittmi ugwali tat-tensjonijiet li bilfors iġġib sistema kolonjali; kienu wkoll effettwati minn manipulazzjoni ta' politikanti barranin u nattivi li riedu jiksbu l-poter u li għalhekk għarfu jinqdew b'rivaltajiet parrokkjali diġà eżistenti biex ixewwxu u ħafna drabi jaljenaw lill-popolin fuq piki u preġudizzji. Hekk hu li l-Politika Parrokkjali baqgħet stagnata f'immaturità liema bħala f'relazzjoni mal-Politika Nazzjonali, u dan ma setax jonqos li jkollu effett fuq il-ħsieb politiku (jew il-mankanza tiegħu) u l-istrateġija elettorali tal-partiti politiċi, li jimpurtahom,

l-ewwelnett, minn kemm jiġbru voti. Biżżejjed tħares ftit lejn il-belt kapitali biex tara x'kien hemm "minn taħt" fil-politika maltija: tal-banda King's Own mal-gvern, tal-banda La Valette kontra l-gvern (meta l-imseħbin ta' dawn il-baned huma tista tgħid nies tal-istess klassi soċjali jew kważi l-istess); ta' San Pawl ma' dak (aktarx ma' Mizzi), ta' San Duminku ma' l-ieħor (pjuttost ma' Savona). X'kien ifisser dan kollu f'termini idejoloġiċi? Ftit jew xejn, imma s-sitwazzjoni kienet idejali biex, fuq il-bażi ta' għaqdiet u ċentri ppikati ma' xulxin, "għall-gost", tiftaħ imbagħad ġlieda fuq il-livell politiku - iżjed u iżjed meta l-gvern kolonjali kellu x'jakkwista mill-kultivazzjoni ta' bażi ta' appoġġ popolari għalih.

F'dawn iċ-ċirkustanzi ssib li l-liġijiet tas-simpatija u tal-antipatija, "ta' magħna" u "ta' kontra tagħna", jaħdmu wisq iżjed minn xi djalettika dwar il-ġlieda tal-klassi jew xi dibattitu dwar idejoloġiji politiċi: xi djalettika u x' ideoloġija tkun dik fejn tal-Arċipiergu jeħduha kontra tal-Mandraġġ, ta' Bormla kontra tal-Belt, tar-Raħal ta' Fuq kontra tar-Raħal t'Isfel, ta' San Ġorġ kontra ta' San Bastjan? L-imġieba li sikwiet tiltaqa' magħha f'sitwazzjonijiet bħal dawn tfakkrek f'dak li qal Sibbes f'kuntest ieħor, illi "opposition is bitterest betwixt those that are nearest"; tfakkrek fir-rivaltà akkanita bejn familja u oħra fl-istess belt bħal dik li ssatirizza Shakespearef'Romeo and Juliet (II,ii):

....

\- Deny thy father and refuse thy name;
Or, if thou wilt not, be but sworn my love,
And I'll no longer be a Capulet.-

....

'Tis but thy name that is my enemy;

....

What's Montague? it is nor hand, nor foot,
Nor arm, nor face, nor any other part
Belonging to a man ....
.... By a name
I know not how to tell thee who I am ...

L-ironija tikber u ssir kważi tad-daħk meta tara kif, per ezempju, Mizzi u Savona kienu ġirien, joqogħodu litteralment ftit bibien 'il bogħod minn xulxin u, jekk niġu f'dan, it-tnejn imgħammdin San Duminku. Parti mill-element ta' klassi li jidher

ċar fihom, u li ovvjament influwenza l-atteġġjament u l-karriera tat-tnejn, kien ġej mis-sitwazzjoni kolonjali: Savona ma kienx jilħaq fejn laħaq kieku mhux għax kien tajjeb fl-Ingliż, u ma kienx ikun tajjeb fl-Ingliż kienu ma marx jistudja Londra, u ma kienx imur jistudja Londra li kieku mill-Liċejo ma daħalx "private" fir-Royal Malta Fencible Artillery. Lanqas Mizzi ma kien ikun il-mexxej tal-kawża nazzjonalista li kieku ma kienx ammiratur prim tal-kultura taljana, u forsi ma kienx ikun hekk li kieku ma sarx avukat, u ma kienx isir avukat kieku ma kienx tajjeb fit-Taljan. Ma rridx ngħid li mingħajr il-kolonjalizmu ma kienux xorta waħda jqumu differenzi soċjali fuq livell politiku. Il-fatt li Mizzi kien bin maġistrat u Savona bin biljettinar f'tejatru diġà kienet xi ħaġa tal-"klassijiet il-qodma"; imma lanqas hemm dubju li l-kolonjaliżmu aċċentwa u sfoka d-differenzi bit-tixjir ta' bandieri ta' stati barranin u bl-introduzzjoni ta' tabelli terminoloġiċi u influwenzi psikoloġiċi li rrendew il-ħajja pubblika ġlieda grotteska bejn "tradituri" u "salvaturi", bejn "mixtrija" u "xewwiexa" ... min idoqq it-trumbun, u min idoqq il-bugle, min jaħraq il-murtal u min igħolli l-istandard.

Issa li għandna idea vaga tal-kuntest kolonjali nistgħu nħarsu ftit iżjed mill-qrib lejn il-partiti, nippruvaw naraw s-similaritajiet u d-differenzi ta' bejniethom f'dak li hu komposizzjoni, organiżazzjoni, distrubuzzjoni ta' appoġġ f'Malta u Għawdex, stili ta' tmexxija u ta' propaganda; fuq kollox, irridu naraw kif dawn evolvew mill-bidu oriġinali tagħhom fir-Riformismo u l-antiriformismo tas-snin 80.

L-ewwelnett irridu nżommu quddiem għajnejna li l-vot għal kulħadd hu zvilupp li ġie biss wara l-aħħar gwerra mondjali: għalnekk l-elettorat mill-1849 sal-1883 kien ta' inqas minn 3,000 ruħ; wara l-1883 l-elettorat tela' għal 10,000, inklużi eluf ta' inalfabeti li l-biċċa l-kbira minnhom ma kienu jivvutaw xejn; u fl-1921 l-elettorat reġa' żdied konsiderevolment. Dan ifisser li fil-perijodu li għandna quddiemna l-politika kienet elitista, imma dan mhux bilfors ifisser li kienu jieħdu interess fil-politika dawk biss li kienu intitolati għall-vot.

Malta żgħira u niesha magħrufa: kienet issir ħafna diskussjoni fuq affarijiet pubbliċi, p.e. it-taxxi, f'kafejiet u każini, u ġieli kien hemm attendenzi enormi għal dimostrazzjonijiet u <u>meetings</u> pubbliċi. L-ewwel okkażjoni grandjuża ta' din ix-xorta kienet id-dimostrazzjoni tar-rebħa antiriformista tal-4 ta' Ġunju 1884 meta l-pulizija kkalkolat li għad-dimostrazzjoni fi Strada Rjali, b'baned, torċi u bandalori, kien hemm madwar 30,000 ruħ, vuoldiri tlett darbiet iżjed mit-total ta' dawk kollha li kienu intitolati għall-vot. Dan kien ftit wara li beda t-tren (fl-1883) u għalhekk il-villaġġi kollha fuq il-linja tal-ferrovija setgħu jmorru l-Belt b'faċilità ferm ikbar minn qabel: il-ferrovija kienet, fil-fatt wieħed mill-mezzi ta' modernizazzjoni li servew, indirettament, għal politiċizazzjoni ikbar.

F'din il-konkorrenża għal manifestazzjoni politika fil-belt kapitali naraw kemm dak li kien NAZZJONALI, kif ukoll dak li kien PARROKKJALI, fil-politika Maltija. Min-naħa, jidher ċar li l-<u>Partito Antiriformista</u> kellu, permezz tal-professjonisti u l-kleru rurali, il-ħila li jiġbed il-massa warajh f'kampanja eminentement politika, dik lingwistika-kostituzzjonali, "kontra l-gvern". Min-naħa l-oħra, jidher ukoll kemm il-massa ma kienitx tant intiża f'dik li hi politika u kemm kienet attirata minn ċelebrazzjoni kollettiva u storbjuża li kienet speċi ta' avventura gregarja minn dawk li tant jixxiħlaw fihom il-Maltin. Biss, hu importanti l-fatt li r-<u>Reform Party</u> kien qiegħed jitlef l-appoġġ filwaqt li l-<u>Partito Antiriformista</u> kien qiegħed kull ma jmur iżid fl-appoġġ, kemm fil-voti kif ukoll fil-pajjiż in ġenerali: kien għal din il-ħabta li l-partit beda jissejjaħ <u>Partito Nazionale</u>. Il-politikanti Maltin ftit li xejn kellhom poter; ta' kull ma jsir ħażin kien jeħel il-gvern u dawk li jidhru li jżommu miegħu (fosthom il-kapijiet tad-dipartiment Maltin li kienu fil-kunsill); il-gvern kien ippresedut minn barranin (il-gvernatur u l-prinċipal segretarju jew logutenent gvernatur kienu Ingliżi); u għalhekk fost il-poplu kien faċli li tqajjem l-antipatija għall-gvern u s-suspett fih, iżjed u iżjed meta kien hemm fin-nofs il-kwistjoni tal-<u>italianità</u> bil-konnottazzjonijiet tradizzjonali kollha tagħha, inkluża l-konnotazzjoni denominazzjonali.

Kien hemm ukoll, in parti minhabba f'hekk, differenża ftit rimarkanti fil-kompożizzjoni tal-partiti, għalkemm il-kap nominali tar-riformisti, Pasquale Mifsud, kien, bħal Mizzi, avukat. Ir-Reform Party kien qisu iżjed kollezzjoni ta' individwi u allura, fit-tmexxija tiegħu, iżjed imħallat: fost dawk minn ta' quddiem fih kien hemm ex-prim imħallef (Sir Antonio Micallef), negozjant fil-bhejjem (Francesco Saverio De Cesare, li kien ukoll ġurnalista), nobbli (il-markis Giuseppe De Piro) u resident ingliż (George Alfred Page tal-Malta Standard). Il-Partito Antiriformista kien iżjed kompatt, bi tmexxija ċċentrata fil-klassijiet tan-nofs, speċjalment avukati (Fortunato Mizzi, Zaccaria Roncali, Agostino Naudi, Giovanni Sciortino); kien hemm ukoll kanonku ta' San Pawl (E.M. Debono)u negozjant li wkoll kien prominenti fl-istess parroċċa (Carlo Maria Muscat). Minkejja t-tibdil fl-ishubija tal-partiti matul iż-żmien, l-element legali dejjem baqa' predominanti jew almenu kospikwu fuq in-naħa mizzjana.

Sal-1889, meta daħlu għall-ewwel darba d-distretti elettorali, ma tantx tista titkellem dwar distribuzzjoni ta' appoġġ għal partit jew ieħor f'Malta; f'Għawdex, li kienet sal mill-1849 kostitwenża għaliha, Mizzi kien jegħleb lil kull avversarju, meta n-nomina tiegħu kienet tiġi kkontestata. Anke wara li bdew id-distretti elettorali, hu diffiċli li titkellem b'xi ċertezza "statistika", minħabba l-fluwidità tas-sitwazzjoni, is-sehem tal-personalitajiet, u t-transiz-zjoni li kienet għaddejja fil-partiti nfushom, imma wieħed jista' forsi jgħid b'mod ġenerali li Savona kellu appoġġ akbar fil-Kottonera milli kellu Mizzi, filwaqt li Mizzi kellu appoġġ akbar fil-kampanja u s-subborgi milli fl-ibliet, għalkemm il-belt Valletta - minkejja "floating vote" qawwi rigward personalitajiet - kienet nazzjonalista, tant li Faurè, fl-istorja popolari tiegħu, jirreferi għal "partit tal-Belt". Il-politika tal-personalitajiet kienet tgħallem: per eżempju, Monsinjur Ignazio Panzavecchia (1855-1925) u anke l-avukat Alfredo Mattei kienu popolari bħala sengleani, għalkemm fil-Kottonera kien hemm, l-iżjed minħabba t-tarzna, proletarjat inċipjenti li kien jara fl-okkupazzjoni ngliża

l-mezz ta' għejxien u sigurtà, anke jekk kien jistmerr id-diskriminazzjoni fil-pagi u trattament inferjuri: hawnhekk il-lingwa taljana kienet barra minn postha. F'Valletta, għall-kuntrarju, kien hemm iċ-ċentru amministrattiv, legali, kummerċjali u rikrejattiv, b'sotto-proletarjat sħiħ madwaru.

Ebda partit ma kien organizzat wisq, imma kull wieħed kellu biżżejjed organiżazzjoni biex ikun identifikabbli bħala partit u jikkontesta l-elezzjonijiet: cioè kap, kumitat (formali jew informali) u organu gurnalistiku għall-propaganda. Fl-1887 Savona irriżenja minn mal-gvern, ħa r-Reform Party taħt idejh u beda joħroġ mill-ġdid il-Public Opinion, il-gazzetta li kellu qabel; f'nofs is-snin 90 il-partit tiegħu beda wkoll organu effettiv bil-Malti, Malta Tagħna: din il-gazzetta sensazzjonali antiċipat bi ftit snin l-ewwel organu bil-Malti tal-P.N., Il Poplu Malti, fil-bidu nett ta' dan is-seklu. Id-Daily Malta Chronicle, tal-familja Bartolo, li beda fl-1887, kien aktarx favur il-gvern milli marbut ma' xi partit partikolari; dan sar iżjed sinifikanti wara l-ewwel gwerra mondjali meta Dr Augusto Bartolo, bin il-fundatur tiegħu, hareġ għall-politika u ingħaqad mal-partit tal-Konti Gerald Strickland (1861-1940). Mill-1883 'il quddiem l-organu prinċipali nazzjonalista kienet il-gazzetta kwotidjana Malta, imwaqqfa u editjata minn Fortunato Mizzi: fit-13 ta' Marzu 1902 dan il-gurnal beda jsejjaħ lilu nnifsu "Organo del Partito Nazionale". Il-ġurnali huma importanti għaliex ħafna mill-għawi partiġġjan kien jirrifletti l-battalja fil-ġurnali. F'dik li hi organiżazzjoni ġenerali, il-P.N. kien pijunier: fl-1885 kellu żgur kumitat eżekuttiv - is-segretarju tiegħu kien iż-żagħżugħ Benoit Xuereb; fl-1886/1887 kellu daħ li, sa fejn naf jien, kien l-ewwel każin ta' partit politiku f'Malta, iċ-Circolo Fortunato Mizzi fil-belt - is-segretarju tal-każin kien Eliodoro Barbaro. Wara l-kisba tal-Gvern Responsabbli fl-1921, kien Strickland - milord sinjur - li ħa l-inizjattiva organiżattiva u propagandistika, imma anki l-partiti l-oħrajn kollha bdew jorganizzaw ruħhom aħjar in vista tal-fatt li issa setgħu jiksbu poter effettiv b'mandat popolari u mhux biss, bħal qabel, iparlaw, jittanaw u jikkwistjonjaw.

Forsi l-iżjed aspett intriganti u determinanti fl-appell tal-partiti lokali kien l-istil ta' tmexxija li dawn kienu joffru. Mizzi u Savona kienu tipi differenti u żgur ma setgħux jappellaw bl-istess intensità għall-istess nies: wieħed l-avukat jipperora l-kawża, l-ieħor is-surmast jiddetta l-lezzjoni, wieħed italjanizzat, pjuttost argumentattiv fl-indirizz tiegħu, l-ieħor ingliżizzat, impekkabbli bit-tomna u s-surtan u jmur għal meeting b'karrozzella tal-par. Imma t-tnejn, mod jew ieħor, Maltin imqarxra, għax ridt tkun Malti biex tivvinta stratagemma karnivaleska (imma effettiva) bħal dik ta' Mizzi għal elezzjonijiet "ridikoli" u "infami", kif ġara fis-snin 80 meta nies ċarlatana u ta' kondotta ħażina ġew eletti fil-Kunsill tal-Gvern bl-iskop li jostruzzjonawh u jattiraw l-attenzjoni ta' Londra għall-istat kostituzzjonali tal-kolonja; jew ridt tkun Malti biex tagħmel tejatrin pubbliku bħal Savona bil-baned fil-meetings, illum jippreżenta xi standard, għada jagħmel huġġieġa minn xi gazzetta avversarja u anke, bil-kunsens tal-Monsinjur Panzavecchia, jaħlef pubblikament fuq kruċifiss li jsegwi l-programm tal-partit, fost l-eċċitament tal-folla fidila, kif ġara fl-1895 meta Savona u Panzavecchia waqqfu l-Partito Popolare.

B'danakollu kien hemm mumenti meta l-partiti qablu bejniethom u kkoperaw flimkien, hekk kif kien hemm żmienijiet meta qalbu s-sehem tagħhom u prattikament ittrasferewh lil xulxin, immodifikaw u biddlu l-impronta tagħhom u, mingħajr ma ammettew, u forsi mingħajr ma ntebħu, influwenzaw wieħed lill-ieħor, kif, wara kollox, ġeneralment jagħmlu l-partiti politiċi kull fejn jeżistu, fil-gvern jew fl-oppożizzjoni.

Jekk taraw l-iskeda li qiegħed nippreżenta biex nindika kif bdew u żviluppaw l-allinejamenti partiġjani ewlenin f'pajjizna, issibu li kien hemm iżjed minn okkażjoni waħda fejn saret fuzjoni ta' fazzjonijiet u partiti, hekk kif kien hemm ukoll okkażjonijiet meta partit inqasam f'fazzjonijiet, ingħaqad u inbidel fl-isem, iżda imbagħad, wara ftit snin, reġgħu ħarġu d-differenzi u l-fazzjonijiet bħal qabel. Fil-waqt li hemm tendenza qawwija għal sitwazzjoni bipartitika, hemm ukoll tendenza għall-għaqda nazzjonali fi żminijiet ta' kriżi.

Iċ-ċentri l-iżjed fissi ta' polarizzazzjoni kienu, naturalment, fuq naħa l-gvern kolonjali u fuq in-naħa l-oħra l-oppożizzjoni nazzjonalista, però dan ma jfissirx li l-istess partit dejjem kien l-iżjed wieħed kontra l-gvern, jew inkella l-istess partit dejjem kien l-iżjed wieħed favurih. Minkejja li kien hemm simpatija kulturali u attrazzjoni politika lejn l-Ingilterra jew l-Italja f'naħa u oħra, il-politika partiġġjana ġieli nbidlet sostanzjalment b'manjiera li kienet tirrifletti x-xewqa ta' partit jew ieħor li jikseb, iżomm jew ikabbar, kif jista, l-influwenża tiegħu fuq il-gvern. U dan kien jiġri diġà, min-natura tal-affarijiet, meta ma kien hemm ebda istituzjonalizazzjoni tat-trasferimenti ta' poter minn partit għall-ieħor permezz ta' sistema parlamentari. Fl-attentat biex issib x'linejarità hemm fl-evoluzzjoni tal-partiti rispettivi, trid iżżomm quddiem għajnejk li għalkemm il-lejaltà, il-ġibda partiġġjana tista tibqa' fil-partitarju akkost tad-disgwid u l-intriċċi tal-politika, il-partiti xorta jinbidlu, u jistgħu jinbidlu ħafna skond iċ-ċirkostanżi u min ikun imexxi. Il-partit jista jinbidel anke jekk jibqa' bl-istess isem, u jista jibqa' identifikabbli avolja jbiddel ismu. L-ismijiet u r-rettorika iqarrqu bik, speċjalment fil-qasam politiku partiġġjan: trid tħares lejn id-distribuzzjoni tal-poter bejn gvern u poplu, bejn partit u ieħor. L-iskeda li qiegħed nippreżenta hawnhekk turi kif, anke qabel ma ksibna l-Gvern Risponsabbli fl-1921, diġà kien hemm kambjamenti fid-distribuzzjoni tal-poter bejn partit u ieħor: kien hemm successjoni alternanti fis-seħem tal-partiti versu l-gvern, daqqa jippredomina wieħed, daqqa jippredomina l-ieħor. Hekk naraw kif matul is-snin 1880-1887, waqt li Savona kien uffiċjal governattiv, il-partit ta' Mizzi kiber tant li fl-1887, meta Savona kkontesta l-elezzjoni bħala kap tar-Reform Party, il-P.N. rebaħ is-siġġijiet kollha. F'dan iż-żmien il-P.N. kien stinka għal riforma kostituzzjonali: u fl-1887 ġie l-Gvern Rappreżentattiv li permezz tiegħu, għall-ewwel darba, id-deputati eletti kellhom maġġoranza fil-Kunsill tal-Gvern u tlieta minnhom setgħu anke jkunu membri tal-Kunsill Eżekuttiv. Minħabba f'hekk il-P.N., li qabel kien kontra l-gvern, ħa ftit hu stess il-qagħda ta' partit "fil-gvern"

għax għall-ewwel beda jikkollabora bis-sħiħ mal-gvern u, f'ċerti affarijiet, seta' jeżerċita influwenża diretta fuq l-amministrazzjoni: Mizzi u l-Konti Strickland (li kien ikkontesta l-elezzjoni b'success bħala kandidat tal-P.N.) kienu fost dawk maħtura fil-Kunsill Eżekuttiv; u ftit wara Strickland għamel bħal Savona qablu u qaleb mal-gvern tant li laħaq Segretarju Prinċipali tal-Gvern. Savona, li kien irriżenja minn mal-gvern u ried jikseb lura l-poter, ra lil fejn kien qiegħed jonfoħ ir-riħ u dar kontra l-gvern li qabel kien parti minnu, u sar, b'mod speċjali, għadu ta' Strickland, li tant seta' jitqabbel miegħu kemm f'dik li hi influwenża ingliża f'edukazzjoni u orjentament kif ukoll f'dik li hi politika kollaboratriċi. Meta ra dan Mizzi irriżenja mill-Kunsill imma l-partit tiegħu baqa' favorevolment dispost lejn il-gvern għal xi snin, mentri Savona, li qabel kien oppona l-għoti ta' Gvern Rappreżentattiv, issa ħa l-offensiva bit-talba għal Gvern Responsabbli. Hekk naraw kif mhux biss il-partiti alternaw fil-poter - mill-"oppożizzjoni" għall-"gvern", mill-"gvern" għall-"oppożizzjoni" - iżda anke kif influwenżaw wieħed lill-ieħor fl-impronta politika, u dan meta t-tnejn kienu għadhom bl-istess mexxejja u ftit jew wisq bl-istess laqmijiet. Il-partiti ma setgħux għajr jinfluwenżaw lil xulxin - huma lill-eletturi, u l-eletturi lilhom - għaliex kienu organiżmi politiċi joperaw fl-istess ċirku, f'soċjetà waħda u żgħira; kellhom ukoll, ftit jew wisq, problema komuni: kif se jikkontrollaw lill-gvern, li seta' ma jagħti kont lil ħadd, u kif se jkabbru l-appell tagħhom mal-poplu.

Il-politiċażazzjoni li beda l-partit ta' Mizzi fis-snin 80 ġiet intensifikata fis-snin 90 mill-partit ta' Savona, hekk kif fil-bidu ta' dan is-seklu, meta Savona kien irtira, din reġgħet tkabbret u tferxet meta Mizzi ħa f'idejh, u nistgħu nibqgħu sejrin hekk f'veduta tal-politika bħala mewġa fuq l-oħra fl-istess ilma. Fis-snin 80 kienet il-lingwa li heġġet lill-eletturi, fis-snin 90 kienet ir-reliġjon li nkwetat il-popolin, f'tarf is-seklu kienu t-taxxi, wara l-1903 b'mod speċjali, kienet il-kostituzzjoni għaliex il-Gvern Rappreżentattiv ġie revokat u sostitwit b'kostituzzjoni reazzjonarja: anke wara l-kisba tal-Gvern Responsabbli fl-1921 il-problemi prinċipali tista tgħid li kienu l-lingwa, ir-reliġjon, u l-kostituzzjoni, almenu għal bosta politikanti.

<u>Ideoloġikament</u> il-partit Savonjan u l-partit Mizzjan donnhom resqu lejn xulxin iżjed ma għadda ż-żmien: aktarx li l-iżjed fattur li kien jiddistingwihom kien l-atteġġjament lejn il-funzjoni tal-lingwa ingliża u taljana. Is-Savonjani (u warajhom l-Istricklandjani u l-Laburisti) kienu favur li tkun ingħallma l-lingwa Maltija fl-iskejjel. Differenzi oħrajn, per eżempju dwar politika fiskali, kienu mmoderati biż-żmien u, sa ċertu punt, anke ittieħdu minn kunsillieri fuq in-naħa l-oħra. Għalhekk id-differenza primarja bejniethom baqgħat, fuq il-livell ideologiku, dik ta' dispożizzjoni lejn il-presenza ingliża f'Malta u konsegwentement lejn l-aspirazzjoni għal xi futur differenti, imma b' danakollu xorta waħda riedu jappellaw fuq kollox għas-sentimenti popolari u għalhekk l-iħfef u l-iqsar triq għat-tnejn kienet li jippreżentaw tgħassida ta' "patri u reliġjon" - <u>amor patriae religio est</u> - imma bi prijoritajiet differenti f'ċerti aspetti minuri, u, ċertament, b'appelli kuntrastanti f'dak li kellu x'jaqsam ma' indirizz partiġjan lejn l-awtorità, il-poter, u l-massa.

Minħabba li l-gvern kien wieħed strangier, iċċentralizzat, burokratiku, iħares l-ewwelnett lejn il-fortizza u l-gwarniġjon, il-qasma bejn kollaborazzjoni u reżistenza kienet profonda: biex tinstema ridt tgħajjat b'kemm kellek garġi għax il-vuċi riedet twassal sa Londra, jew almenu sa Ruma. F'dan l-istat isteriku, fejn il-poplu qisu ma kien igħodd għal xejn ħlief biex jaqla x'jiekol billi jakkomoda l-interessi tal-gvern, ftit [illegible] t' jkun hemm evoluzzjoni razzjonali u programmata; fi kliem ieħor, it-tattika kienet iżjed neċessarja mill-ideoloġija, tneħħi t-tiġbid fl-aċċettazzjoni tal-Mentalità Patrijottika. Hekk hu kif il-ġibda patrijottika għall-għaqda nazzjonali, għal front komuni, minħabba s-saħħa sproporzjonata tal-gvern versu ċ-ċittadin, kienet kultant tirbaħ fuq il-ġibda naturali lejn il-partiti, (għax kull fejn hemm il-ħajja hemm id-differenzi u interessi konfliġġenti). F'dan id-dawl tifhem kif Mizzi, fl-1891, wasal biex aċċetta li jitla fuq il-palk waqt <u>meeting</u> pubbliku u jieħu b'idejn Savona. Hekk sar, f'żewġ <u>meetings</u> kbar wara xulxin, il-<u>Partito Unionista</u>, f'mument meta l-gvern kien qiegħed jhedded li jikser sfaċċatament il-kostituzzjoni.

Il-Partito Unionista malajr kien siġillat, għal ftit żmien, bl-atroċità tas-Sei Maggio (1891) meta l-pulizija maltin, kif ri-organizzati mill-amministrazzjoni Strickland, użaw il-lembubi għall-ewwel darba, u kien hemm saħansitra xi torturi ta' uħud mid-dimonstranti arrestati; però l-partit il-ġdid ma kampax u wara sentejn ħarġet bħal qabel ir-rivalità bejn mizzjani u savonjani. L-istess ġara, almenu sa ċertu punt, lill-Partito Popolare, li wkoll twaqqaf minn Savona f'assoċjazzjoni ma' personalità politika oħra, din id-darba Panzavecchia, iżda lanqas dan ma dam wisq. Il-Partito Popolare kien fl-aqwa tiegħu matul l-hekk imsejħa "kwistjoni taż-żwieġijiet" li, bħall-kwistjoni tal-lingwa u tal-kostituzzjoni qabilha u warajha, tat skussatura oħra għal mobilizzazzjoni politika ta' natura popolari. Qanqlet, mill-ibgħad irkejjen tal-gżejjer, lil eluf ta' raħħala u kampanjoli, flimkien man-nies tal-ibliet- irġiel u nisa- l-iżjed bis-saħħa tal-involviment tal-kleru kważi kollu, b'mod partikolari l-ġerarkija ekkleżjastika, fil-biża' miż-żwieġ ċivili u xi miżuri arbitrarji da parti tal-parlament ingliż rigward ftehim mal-Vatikan li kien sar qabel. Imma din il-kwistjoni serviet ukoll biex għal darb'oħra temfasizza d-differenżi li kien hemm bejn il-Partito Nazionale ta' Mizzi u l-Partito Popolare ta' Savona u Panzavecchia: wieħed iżjed legalistiku, sekulari u dinjituż, l-ieħor iżjed populista, klerikali u fanatiku.

Wara l-irtirar ta' Savona mix-xena politika fl-1898, Mizzi bħala kap tal-P.N. żamm l-oppożizzjoni anti-stricklandjana magħquda billi ġabar warajh elementi savonjani u panzavecchjani fil-ġlieda kontra l-amministrazzjoni Strickland, amministrazzjoni li fiha kienet tinkorpora l-ifjen konċentrament tad-Dinamika Kolonjali (dominazzjoni-modernizzazzjoni-asimilazzjoni). Hekk fl-1901, fl-eqqel tal-imperjalismu ngliż, kien imiss issa lill-partit ta' Mizzi li jirkeb fuq dak li ħalla warajh Savona u jifrex il-messaġġ politiku mal-pajjiż kollu b'kumitati u sotto-kumitati u permezz ta' meetings kbar daqs dawk ta' żmien il-kwistjoni politiko-reliġjuża ta' ftit snin qabel, għalkemm żgur f'sitwazzjoni inqas favorevoli peress li Strickland kien ipprojibixxa l-laqgħat pubbliċi fl-ibliet ta' Malta. Fil-proċess biex jinħarġu n-nies minn djarhom

għal manifestazzjonijiet pubbliċi anti-governattivi taħt sistema iżjed ripressiva kien jinħtieġ mill-ġdid it-twaħħid tal-Politika Parrokkjali mal-Politika Nazzjonali; hekk ukoll naraw kif partit wara l-ieħor kien qiegħed igħin fl-iżvilupp ta' kuxjenża nazzjonali billi jagħmel liċ-ċittadini jagħrfu xi ftit x'kienu u x'setgħu jkunu d-drittijiet tagħhom f'konfront mal-gvern.

Taħt is-suċċessur ta' Mizzi, il-prokuratur legali Francesco Azzopardi, la l-P.N. u lanqas l-Associazione Politica Maltese (li kienet saret biex tipprova tifforma speċi ta' gvern alternattiv għal dak effettiv), ma setgħu jibqgħu jgawdu l-istima ta' qabel. It-tort ma kienx kollu ta' Azzopardi għaliex, apparti l-fatt li Strickland kien telaq meta fl-aħħar laħaq gvernatur f'kolonja oħra, x'seta jsir meta għal sena wara l-oħra l-gvern ma kien jippermetti ebda parteċipazzjoni f'deċiżjonijiet ta' interess pubbliku sakemm l-oppożizzjoni ma toqgħodx għall-kundizzjonijiet despotiċi tiegħu? Fl-assenza ta' rivoluzzjoni, din kienet is-sitwazzjoni li tkattar il-mentalità tipika tan-"nejja jew maħruqa", cioè, tal-"moderat" u l-"estremist": dak li jkun lest jagħmel il-kompromessi u jiggwadanja xi ħaġa u l-ieħor li ma jċedix u jibqa' jgħid "le" akkost ta' kollox. Ta' din ix-xorta kienet il-firda fil-P.N. bejn l-Azzopardjani u l-Mizzjani fl-1910 u wara. Fuq naħa, kien hemm dawk, bħal Azzopardi, it-tabib Filippo Sceberras u l-avukat Arturo Mercieca, li mill-mitluf xtaqu jieħdu li jistgħu. Minn naħa l-oħra, kien hemm nies bħal Dottor Giuseppe Mizzi - bin Fortunat, frisk frisk mill-istudji tiegħu f'Ruma - li ma riedux jidħlu jew ikunu nominati għall-Kunsill qabel ma tingħata lura l-kostituzzjoni rappreżentattiva. Din kienet, fil-verità, il-politika "astensionista" li kien segwa u rrak-komanda Fortunato Mizzi innifsu wara r-revoka tal-Gvern Rappreżentattiv fl-1903. Hekk kienu jaħsbuha wkoll beniamini panzavecchjani bħat-tabib Andrè Pullicino u Antonio Dalli, li xejn ma kellhom simpatija ma' Azzopardi.

Proprju minn din il-firda reġa' tfaċċa l-attentat għal fużjoni fis-sura tal-Comitato Patriottico, taħt il-presidenza tal-Monsinjur Panzavecchia. Il-Comitato Patriottico, li dam

tista tgħid sa tmiem il-gwerra, għaqqad fih elementi Nazzjonali u Popolari, tant li kultant issib riferenzi għalih bħala l-Partit Popolari u kultant, x'aktarx iżjed spiss, bħala l-Partit Nazzjonali. Apparti dan il-Comitato, kien hemm elementi oħrajn, inqas organizzatti u allura mhux tant attivi politikament, li forsi nistgħu nsejħulhom neosavonjani, bħal Cesare Darmànin u l-perit Francesco Wettinger (savonjani li wara segwew lil Mizzi u lil Panzavecchia), jew addirittura stricklandjani indipendenti, iġifieri anglofili ad oltranza, progressisti u anti-nazzjonalisti fl-istess ħin, nies bħal Dr Giorgio Borg u anke Dr Augusto Bartolo tal-Chronicle.

Sal-1921, meta sar riallinejament definittiv tal-forżi partiġġjani għall-ewwel elezzjoni taħt il-kostituzzjoni l-ġdida, kienu diġà inqalgħu divergenzi fil-kamp Nazzjonali-Popolari. Kien hemm, fuq kollox, l-entrata tal-avukat Enrico Mizzi (1885-1950) li, waqt li kien għadu jistudja l-Italja qabel il-gwerra, kien issogra jesprimi soluzzjoni irredentista għal Malta. Fil-kaz ta' Mizzi ż-żgħir Għawdex reġa' spikka bħala distrett mizzjan bi ħġaru u minkejja ħafna akkuzi Mizzi malajr stabilixxa hawnhekk bażi ta' appoġġ għalih tant li, kif uriet l-elezzjoni tal-1921, kien iħabbatha sewwa malappoġġ li rnexxielu jikseb Strickland fid-distrett tiegħu, ukoll distrett primarjament rurali u agrikolu. Fis-sena talqorti marzjali ta' Mizzi, fl-1917, nistgħu ngħidu li kienet tidher diġà l-firda, li ħarġet aħjar wara l-1921, u li baqgħet almenu sal-1926, dik bejn l-element mizzjan, jew Nazzjonali, u l-element panzavecchjan, jew Popolari.

Is-sorpriża l-kbira ta' wara l-ewwel gwerra kienet ir-ritorn tal-Gvernatur Strickland, li mill-ġdid ippolarizza bis-sħiħ lin-naħa imperjalista, b'bażi fl-aristokrazija u "l-klassijiet il-ġodda", u lin-naħa nazzjonalista, b'bażi fil-borgezija italjanizzata u "l-klassijiet il-qodma". Kiber l-estremizmu fuq iż-żewġ naħat u kien hemm anke inċidenti żgħar ta' vjolenza politika. L-avveniment l-ieħor importantissmu ta' wara l-ewwel gwerra kien, bla dubju, is-Sette Giugno, li mhux biss ħaffef l-għotja tal-Gvern Risponsabbli iżda ta wkoll spinta konsiderevoli lill-moviment tal-ħaddiema. Mill-Assemblea Nazionale,

li ħadmet pjuttost kordjalment għall-Gvern Responsabbli, kienu ħarġu sal-1921 erba' partiti politiċi li meta tisma x'kienu faċilment titfixkel u taħseb li qiegħed tgħix xi nofs seklu qabel: dawn kienu il-partit ta' Strickland, f' assoċjazzjoni mal-avukat Augusto Bartolo (imsejjaħ il-CONSTITUTIONAL PARTY); il-partit ta' Mizzi, li din id-darba kkontesta biss għal Għawdex (imsejjaħ il-PARTITO DEMOCRATICO NAZIONALISTA); il-partit ta' Panzavecchia, li ovvjament kien l-ikbar u l-iżjed wieħed stabbilit (imsejjaħ il-PARTITO POPOLARE jew UNIONE POLITICA MALTESE); u il-partit ta' Savona: fi kliem ieħor, LA CAMERA DEL LAVORO li minnha ħareġ il-LABOUR PARTY, kellha bħala l-ewwel mexxej tagħha lil bin Sigismondo Savona, il-kurunell u avukat Willie Savona (1868-1937), li bħal missieru kien għamel karriera fil-militar u wara taha għall-politika. Għalkemm Mizzi ż-żgħir u Savona ż-żgħir żgur kienu persuni differenti minn misserijiethom, dan juri kemm il-politika kienet baqgħet elitista, minkejja ż-żieda fin-numru ta' eletturi, u juri wkoll kif u kemm ir-rivaltajiet familjari u l-politika tal-personalitajiet, kienu qawwija fil-partiġġaniżmu lokali. Imma lanqas irridu ninsew lill-massa bla isem u bla krettu, lil dawk li l-politikanti l-ħin kollu jsejjħu "il-poplu", lil dawk li mingħajrhom ma jistax ikun hemm "il-patria", cioè il-maġġoranza "siekta" (fi kwalunkwe pajjiż), u li issa bdew iqumu ftit fuq tagħhom speċjalment permezz tal-estensjoni tal-vot f'sistema parlamentari u tal-formazzjoni wara s-Sette Giugno ta' għaqdiet tal-ħaddiema proficjenti. M'hemmx dubju li l-klassi tal-ħaddiema kienet baqgħet, jekk mhux minsija għal kollox, żgur sottomessa u daqstant ieħor sekondarja għall-ġlieda kostituzzjonali, u għall-fanatiżmu partiġġjan li hi stess tant kienet kompliċi fih.

Data sinifikanti ħafna, fl-istorja tal-partiti, kienet l-1926 meta fl-istess xahar tal-istess sena, ħarġu mill-ġdid, bħal fl-1880, żewġ allinejamenti prinċipali: dik, biex insejjħulha hekk, savonjana-stricklandjana, soċjal-imperjalista, permezz tal-"compact" bejn il-Constitutional Party u l-Labour Party; u dik, biex insejħulha hekk, mizzjana-panzavecchjana, konservattive-patrijottika, permezz tal-

"fuzjoni" bejn il-Partito Popolare jew Unione Politica Maltese u l-Partito Democratico Nazzionalista.

F'dan ir-riallinejament milli jidher l-iżjed żewġ partiti li tilfu mill-identità u l-emfazi partikolari tagħhom kienu l-Labour Party u l-Partito Democratico Nazzionalista, li fil-fatt kienu l-iżjed tnejn viċin ta' xulxin fil-programmi elettorali, fis-sens li kienu l-iżjed tnejn diposti li jadottaw xi politika radikali, anke fil-qasam soċjali. Ġara però li wieħed ġie kważi għal kollox assorbit minn Strickland (li kien kapitalist imperjalista) tant li fl-1932 it-tabib Paul Boffa kien l-uniku kandidat tiegħu elett, mentri l-ieħor ġie tista tgħid assorbit u żgur influwenzat ħafna mill-klerikaliżmu popolari u l-konservattiviżmu soċjali tal-elementi panzavecchjani, tant li Mizzi dam ma ħa l-partit f'idejh għal żmien twil.

Sadanittant baqgħet tifforma d-djalettika bejn Dinamika Kolonjali u Mentalità Patrijottika fil-kuntest soċjo-psikoloġiku lokali. Imma l-bidla, sa fejn setgħet issir, kienet aktarx stagnata jew sfurzata sakemm baqgħet l-incertezza fil-qasam kostituzzjonali: bil-gvern ngliż ma jimpurtahx mill-veduti tal-maġġoranza tal-elettorat jekk dawn, skond hu, ma kienux fl-interess imperjali u allura ta' Malta stess (is-sospensjoni tal-Gvern Risponsabbli fl-1930 u r-revoka tiegħu fl-1933 huma xhieda biżżejjed ta' dan); bqajna bil-manija lingwistika-kulturali-psikoloġika, it-tixjir ta' bandieri mhux Maltin, il-karba għal żewġ ommijiet li ma jwelldux; bil-piki u l-preġudizzji tal-kampaniliżmu ta' min ma jarax 'il bogħod iżjed miz-zuntier u l-każin, u tal-klijentiliżmu, ta' min ma jarax 'il bogħod iżjed min-neputi u l-kuġin. Bil-persuna fi ġlieda mal-prinċipju, l-interess fi ġlieda mar-raġuni, il-parroċċa fi ġlieda man-nazzjon, in-nazzjon fi ġlieda mal-imperu, baqgħet l-istess firda infatwata, aċċentwata mill-isfukar u l-kuntradizzjonijiet inerenti fil-qagħda kolonjali, mingħajr ebda integrazzjoni radikali ta' interessi reċiproċi u fid-diskussjoni matura ta' prijoritajiet soċjali u nazzjonali.

Tista tara l-aspetti pożittivi tal-kolonjaliżmu ngliż f'Malta billi tħares lejn il-moderniżazzjoni, speċjalment

fil-qasam teknoloġiku: titjib sanitarju, bħad-drenaġġ; kom-unikazzjonijiet aħjar, bħall-ferrovija; faċilitajiet navali u merkantiti moderni, bħall-breakwater u d-dry docks; fil-qasam amministrattiv, legali u edukattiv, proċeduri iżjed effiċjenti mil-lat organizattiv u, ġeneralment, forsi sens aħjar ta' ko-ordinament fil-ħajja pubblika, inkluż sens ta' dixxiplina, mhux biss f'oqsma militari. Imma qabel ma tfaħħar jew tiskuża, trid tiddistingwi t-teknoloġija mill-kultura, iċ-ċentraliżazzjoni mill-effiċjenza, il-kummerċ ħieles mill-kapitaliżmu individwalista, ix-xjenża mill-ambjent, id-dixxiplina mis-serviliżmu u r-regimentazzjoni, mill-pappagalliżmu l-edukazzjoni u l-edukazzjoni mill-lingwa. Għaliex filwaqt li min xtaq iżomm mal-gvern kellu x'jappoġġja, speċjalment jekk kien jara lill-Ingliżi jipprovdulu x-xogħol u jonfqu l-flus hawnhekk, b'danakollu l-kolonjaliżmu anke għalih - u forsi speċjalment għalih - kien biss il-ħobż għal min m'għandux, u ma jħossx jew ma jirrejalizzax li għandu għeruq f'artu, fost niesu, li għandu l-mod ta' għajxien tiegħu, li artu ma setgħetx tappartjeni lil pajjiż ieħor u titmexxa minn eluf ta' mili bogħod fl-interessi ta' pajjiż li jaħkem fuq inħawi oħra tad-dinja, u titmexxa hekk - bħala pont tal-imperju fuq il-linja lejn is-subkontinent indjan - minn nies li, għalkemm biż-żmien ħafna Maltin saru jirrispettawhom u anke iħobbuhom, kienu, fir-rejaltà, poplu differenti għal kollox mill-Maltin. Il-Maltin u l-Ingliżi f'Malta kienu żewġ razez: b'sura, temperament, reliġjon, atteġġjament u drawwiet tant differenti, u fi stat ta' inugwaljanza assoluta. Il-kolonjaliżmu kien ħażin mill-qiegħ imma fi gżira żgħira u fqira, li niesha kienu raw suċċessjoni interminabbli ta' dominazzjonijiet, dan sar art fertili għall-applikazzjoni tiegħu. Il-kolonjaliżmu Ingliż kien sottili biżżejjed biex igħammex għajnejn eluf ta' ħaddiema indiġeni bl-illuzjoni li l-paga fl-aħħar tal-ġimgħa kienet biżżejjed biex tagħ-milhom bnedmin. Hekk qarraq bil-massa tant li din setgħet tiddefendih kontra min opponih, u, fost dawk li opponewh, kien hemm ukoll uħud li kienu lesti jintefgħu tant l-umbrella ta' imperjaliżmu ieħor, hekk kif għamlu l-Maltin fl-1800, meta wara li mietu biex jeħilsu minn ħakkiem barrani fil-pront stiednu ieħor sabiex jipproteġihom ... Minkejja l-konsegwenzi pożittivi ta' despotiżmu benevolenti - li għen

direttament u indirettament għal politika li kienet influwenzata fl-istituzzjonijiet "tagħna" mid-demokrazija parlamentari ngliża - u minkejja wkoll l-ammont ta' kollaborazzjoni u ammirazzjoni għalih fost dawk li l-iżjed influwenzaw ruħhom mill-kultura tal-metropoli amministrattiva, jibqa' l-fatt innegabbli li Malta għall-Ingilterra kellha qabel xejn skop ta' kolonja-fortizza - lanqas ta' kolonja ordinarja - u li għalhekk il-politika kienet ġeneralment suġġetta għall-interessi imperjali. Minħabba f'dan, ħafna mill-beneficċji li rriżultaw kienu, essenzjalment, accidentali jew sfurmati. Taħt dawn il-kundizzjonijiet - meta saħansitra kostituzzjoni tingħata u titneħħa kif ġieb u laħaq - bilfors kienet tinħass qawwija x-xenqa għall-libertà u allura problemi soċjali, kulturali u ekonomiċi ġew suġġetti għaliha, probabbli wisq iżjed milli kien jiġri f'ċirkustanzi iżjed normali. Il-problema prinċipali kienet, mela, kif tikseb il-libertà, u mhux x'tista tagħmel biha. Fuq kollox, però, il-kolonjaliżmu ngliż kien forza diviziva li sposta ir-relazzjonijiet tan-"natives" ma' xulxin. Ironikament, kien ukoll forza li tgħaqqad għaliex il-Maltin, partiġjaniżmu apparti, kellhom fattur komuni fli kienu poplu b'karatteristiċi differenti ħafna minn dawk tarrazza governatriċi: kellhom identità għalihom, kienu Maltin, għalkemm mhux kulħadd wasal biex japprezza dan bl-istess ħeffa jew sensittività.

Kif osserva (per eżempju) Shils f'Political Development in the New States, (Mouton, 1966), l-istess mexxejja u gruppi li jippretendu li jirranġaw l-affarijiet sikwit ikunu, bla ma jafu, prodotti tas-sistema kolonjali li magħha dejjem kellhom iħabbtu wiċċhom fl-imgħoddi, u li fiha, u taħta, kienu ndorrijin jaħdmu; u allura mhux għalkemm tgħib f'daqqa waħda l-imġiba ta' qabel-hekk imdaħħla fl-usanzi u l-psikoloġija tan-nies f'pajjiż - sempliċement għaliex dan ikun għadu kemm ħeles mill-madmad tal-barrani. La hu hekk, trid tara jekk in-nies infushom jinbidlux, u jekk l-istrutturi ta' poter - politiku u ekonomiku - jibqgħux bħal qabel; b'mod speċjali trid tara kif u kemm tinbidel l-imġiba tal-"ex-natives" ma' xulxin, kif u kemm tista tkun ġdida r-relazzjoni li tgħaddi

bejn in-nies "tal-poter" u n-nies "tal-popolin", kemm tista tintrefa' l-Politika Parrokkjali f'relazzjoni mal-Politika Nazzjonali, u kif tista tiġi modifikata radikalment il-polariżazzjoni li tkun ġiet ritwalizzata fi żmien ieħor.

Sa fejn il-partiti politiċi kienu kkundizzjonati mill-kolonjaliżmu fl-operazzjoni tiegħu fis-soċjetà maltija suppost li, bid-dekolonizazzjoni, dawn jevolvu minn kwazi-tribujiet tal-infatwati f'mezzi kemm jista jkun razzjonali u effiċjenti għad-distribuzzjoni tal-poter u tal-ġid billi jservu l-funzjoni li jiċċekkjaw (bl-effett li jtejbu) wieħed lill-ieħor fl-aħjar interess tal-pubbliku in ġenerali.

Trid tara, iżda, jekk dan ikunx qiegħed isir, jew inkella jekk iżjed ma l-partiti jersqu lejn xulxin fil-politika iżjed tikber (jew titkabbar) ir-rivalità bejn il-partitarji akkaniti. Meta l-istoriċi (u l-politikanti) tal-futur forsi jippruvaw iwieġbu dawn il-mistoqsijiet diffiċli, nittama li jkunu jistgħu jiggwidaw ruħhom xi ftit mill-esperjenza tal-passat li ppruvajt nirrikostruwixxi, ninterpreta u nfiehem hawnhekk.

3rd February 1977

cs